

je to pravi naziv rijeke (drugi naziv Ombla), to je jedino pravilno Rijeka dubrovačka, budući da drugi dio naziva nije vlastita imenica već pridjev. Ukoliko bismo pod tim nazivom razumijevali cijelo područje toka rijeke, tada bi također trebalo naziv pisati Rijeka dubrovačka isto kao i Hrvatsko primorje.

Ima na kartama i drugih pogrešaka, ali one traže šira obrazloženja, pa ovdje ne mogu sve iznijeti.

Siniša Ukičević

MILKA IVIĆ: PRAVCI U LINGVISTICI
Državna založba Slovenije, Ljubljana 1963,
190 str.

Teško je ocjenjivati djelo koje je prvo svoje vrsti. Knjiga M. Ivić nema svog pandana — ne mislim samo na djela pisana hrvatskosrpskim jezikom (bar meni nije poznata nijedna takva knjiga u svjetskoj jezičnoj znanosti). To nije povijest lingvistike, nego više opća povijest lingvističkih ideja, prvenstveno suvremenih, čemu odgovara i naslov knjige. Još se manje radi o nekoj svojevrsnoj općoj lingvistici, iako ima i elemenata toga žanra. Iz tih je razloga teško prosuđivati jer nemamo s čime uspoređivati. Zato ću u ocjeni pokušati da se držim onoga što mi se čini nesumnjivo.

Mislim da se radi o uspjelom, originalnom i izvanredno korisnom djelu. Autorica je prikazala razvoj lingvističkih ideja, pojmova, predodžbi i metoda od prvih ljudskih zanimanja za jezik kao pojavu pa do najsvremenijih istraživanja našega doba. Za to je valjalo proučiti golemu, gotovo nepreglednu dosad nagomilanu literaturu, pa kad bi knjiga M. Ivić bila samo suh kronološki zbir rezimeâ iskorištene građe, kako-tako sistematiziran i koliko-toliko pouzdan, već bi to, bar u našim uvjetima, bila velika zasluga. Ali ta je knjiga nešto drugo, mnogo više. Autorica je idejni razvoj lingvistike prikazala kritički, polazeći od vlastitih koncepcija i ocjena i artikulirajući građu u okvirima vlastitih shvaćanja i svoje lične siste-

matike. Naravno, nitko nije u stanju udubiti se s podjednakim intenzitetom u sve oblasti te preopsežne materije, i zato je razumljivo da su morali nastati stanoviti nerazmjeri i u kvantiteti pažnje i u kvaliteti obrade. To je sve, ipak, podložno i orijentaciji i zanimanju, pa i simpatijama pisca. No važno je da odstupanja od idealnoga nisu u toj knjizi preslobodna, mislim da je autorica što se tiče ravnoteže između analitičkog i sintetskog, subjektivnog i objektivnog, postigla ipak više-manje onoliko koliko se postići može kad se prvi put pristupa jednom bez sumnje izvanredno teškom poslu. Knjiga će, uostalom, sigurno imati više izdanja, predviđa se i nekoliko prijevoda, engleski je već u tisku, pa valja očekivati da će se u novim verzijama ta ravnoteža približavati sve više optimumu.

Pravci u lingvistici obrađeni su u tri prilično nejednaka dijela: jezična istraživanja do 19. st., u 19. st. i u 20. st. Prvi dio ima 13. drugi 19. treći 122 str., s time da je treći dio sastavljen od tri poglavlja, tj. od uvoda (7 str.), pregleda nestrukturalne lingvistike (24 str.) i pregleda strukturalne lingvistike (91 str.). Drugim riječima, strukturalizmu je posvećeno 57% teksta, a za svu ostalu lingvistiku od starih Grka i Indijaca do danas ostaje 43%. To je očit nerazmjer, ali ipak, uzevši u obzir koncepciju pisca i namjenu knjige, mnogo manji nego što se čini. Naime, autorica je u predgovoru objasnila da će najviše pažnje posvećivati modernim lingvističkim pravcima, a za to je imala vrlo razuman razlog: o njima je jugoslavenska stručna javnost najmanje i najslabije obaviještena. No ako i moramo prihvatiti taj razlog, mislim da je i usprkos njemu ravnoteža ipak poremećena, pa bi iduća izdanja trebalo u odjeljcima o strukturalizmu samo nadopunjavati i usklađivati s novim razvitkom, a ostale dijelove knjige valjalo bi osjetno proširiti. I još jedna napomena o rasporedu građe: uvodno općenito poglavlje trećeg dijela, gdje su dane i dvije izvrsne koncizne definicije o biti moderne lingvistike (§ 118. 124), nije dovoljno opravdano na mjestu gdje se nalazi, bolje bi stajalo iz pregleda nestrukturalne lingvistike 20. st.

Onda bi se izbjegla stanovita manja ponavljanja i gubljenja kontinuiranosti, što sve udara u oči u inače možda i previše sažetom i sistematiziranom izlaganju.

Štedeći prostor neću se zadržavati hvaleći pojedinosti i cjelinu, previše bi riječi tražilo isticanje svih uspjelih tumačenja, smionih rješenja, duhovitih karakterizacija, ocjena i sinteza, umnih sagledavanja budućih perspektiva. Svjetska je kritika rekla već mnogo pozitivnih atributa, knjiga je zaista velik međunarodni uspjeh srpske i jugoslavenske nauke i još veći dobitak za domaću lingvistiku. Umjesto pohvala, koje bih mogao iznositi za gotovo svaki od 480 paragrafa, preporučit ću knjigu svakomu za čitanje, a ovdje ću iznijeti samo nedostatke, prvenstveno one što su zasad izmakli kritici. Tako će ocjena biti kraća, praktičnija i korisnija.

Uz antičku grčku i indijsku jezičnu znanost trebalo je bar u osnovnim crtama obraditi i učenja starog Dalekog Istoka, koji je samo spomenut (str. 16. i opaska na str. 19). Kineske ideje nisu doduše utjecale na nastanak stare evropske jezične znanosti, ali nisu ni indijske, a ipak su stara indijska učenja obrađena, iako i ona malo prekratko. Radi se o propustu iz dva razloga: inače se daje prednost onom što je manje poznato i nepoznato, a osim toga, između stare kineske i indijske filologije došlo je u kasnijim stoljećima do zanimljivih dodira (Tibet > Mongolija > Mandžurija). Kako je bilo veza i između Indije i Orijenta, kojima je također valjalo posvetiti nekoliko riječi, propuštena je prilika da se uoči lanac što obuhvaća sve civilizacije Starog svijeta. Obično gledamo na duhovnu i idejnu povijest kao liniju od Orijenta preko Grčke i Rima do naše današnjice, a ostali se svijet sa svojim tradicijama jednostavno samo integrira u tu suvremenu evropsku današnjicu. Budućnost će pak gledati na tu liniju samo kao na najglavniju između njih nekoliko.

U obradbi stare indijske jezične znanosti trebalo je detaljnije objasniti pojam *sphota*, koji, bar po nekim tumačenjima, možemo shvatiti kao invarijantu dane strukture, u suvremenim terminima bili bi to, svaki jedino na svojoj razini, fonem, morfem i sintagma,

a sve te tri razine dadu se, *mutatis mutandis*, prepoznati i u klasičnoj gramatičkoj obradbi sanskrtu. Ujedno bi bilo dobro da je indijska artikulaciona klasifikacija glasova spomenuta u paragrafima posvećenima Indiji (§ 16—23), a ne tek u opasci uz § 215.

Jezična shvaćanja od Rima do konca renesanse i od renesanse do konca 18. st. obrađena su previše sumarno. Nekoliko je riječi posvećeno jezičnim koncepcijama Tome Akvinskoga, koji je živio u 13. st., a nije navedeno slično učenje sv. Augustina (živio god. 354—430), koje je sigurno zanimljivije: Augustin je uspoređivao jezik sa znakovima i razlikovao znakove namjerne (npr. signaliziranje dimom) i nenamjerne (svaki je dim znak da je negdje vatra). Pojam filologije, njezin nastanak i značajke od srednjeg vijeka do 18. st. nisu dovoljno objašnjeni ni opisani, nisu spomenuti autohtoni izvori u slavenskoj filologiji, koji su imali stanovit utjecaj i na njezinu specifičnu fizionomiju u 19. st.

Uopće uzevši, filologija kao disciplina nije u knjizi M. Ivić našla odgovarajuće mjesto pa se posljedice osjećaju i u prikazu jezične znanosti 19. st. Ali ni sama lingvistika prošlog stoljeća nije dovoljno obrađena. Tzv. usporedno-historijskom proučavanju, prvoj pravoj lingvističkoj znanosti novijeg doba, nije dano dovoljno prostora, nije dovoljno konkretno opisano ni okarakterizirano, a nisu mu objašnjeni ni svi glavni izvori. Izostavljena je, na žalost, baš slavistička komponenta, kojoj idejni fond komparativistike na početku 19. st. mnogo duguje. U knjizi nema npr. Dobrovskoga, koji je, s malo više sreće, mogao u povijesti lingvistike zauzeti mjesto usporedno s Boppom i Raskom, kako to pokazuju neki pasusi njegove korespondencije. Za slavensku filologiju i Dobrovskoga trebalo je naći prostora negdje u § 39—42, 48, 53, ili u opaskama uz te paragrafe. Moralo se naći mjesta i za Vukove, u njegovo doba sasvim originalne koncepcije. Ni u odjeljcima posvećenima komparativističkim školama sredine stoljeća i mladogramatičarima slavistički i slavenski udio nije dovoljno ocijenjen (nema npr. Jagića), kao što ni samim tim školama nije dano prostora koliko

zastužuju iako se mladogramatičarima sasvim odlučno odaje veliko priznanje (§ 52, 93). Još je čudnije da ni Schuchardtu nije ukazana sva dužna pažnja kao preteči modernih shvaćanja, ta je njegova uloga više istaknuta nego konkretno pokazana.

Nestrukturalni pravci 20. st. prikazani su znatno kompletnije. Nije dovoljno naglašeno koliko je istraživanje jezičnih saveza obogatilo idejni i asocijativni fond moderne lingvistike — zasluge za uočavanje tog fenomena priznate su samo neolingvistici (§ 183; poslije i praškoj školi, § 297), a korijeni su zapravo mnogo stariji. S time u vezi razumljivo je da je balkanistika jedva spomenuta (§ 297), iako je ona bila najplodniji izvor predodžbi još onda dok se i nije bila konstituirala u posebnu disciplinu. Zato u knjizi nije spomenut ni Kopitar ni Sandfeld, a, o Miklošiču se govori samo u vezi s drugom problematikom.

Može se općenito reći da se autorica u cijelom djelu u pogledu vrelâ i zanimanjâ oslanjala i orijentirala prvenstveno na angloamerički svijet, uz to još za starije probleme na njemačku i za najnovije na sovjetsku opću lingvistiku, manje na francusku nauku, malo na talijansku (npr. G. Devoto uopće nespomenut) i nedovoljno na slavensku, izuzmemo li B. de Courtenaya u 19. i prašku školu u 20. st. Šteta je što je u ovom djelu, objavljenom na slavenskom jeziku, koje je i samo važan slavenski prilog lingvistici, slavenska komponenta zapostavljena, ne namjerno nego stvarno. Ta će knjiga prodrijeti u svijet i već prodira, i trebalo bi da na Zapadu više upozori na slavenski doprinos, koji se tamo i onako potcjenjuje. U tom će pogledu ovo djelo ipak vrlo pozitivno djelovati bar što se tiče značenja koje je dano B. de Courtenayu (§ 186—191, 275—277) kao i Trubeckom i »pražanima« (§ 234, 278—291, 292—300).

Strukturalna lingvistika u najširem smislu prikazana je i najbolje i najpotpunije i najsigurnije. Autorica je očito najbliža harvardskoj školi R. Jakobsona (više idejno i metodički nego objektima zanimanja), koja je sinteza najboljih praških i američkih tradicija. ali začudo joj daje razmjerno malo prostora.

Inače su omjeri sretni, i u prostoru i u ocjenama — uspoređujući pojedine strukturalne pravce M. Ivić drži da je ženevska škola danas marginalna, a prašku školu smatra perspektivnijom od kopenhaskog i američkog strukturalizma (§ 234). Čini mi se da ništa važno što se pojavilo do izlaska knjige nije propušteno, samo nije dovoljno demonstrirana korist koju daje primjena strukturalne lingvistike u modernim dijakronijskim, komparativističkim i genetskim istraživanjima, a upravo bi to moglo pobuditi interes u krugovima koji još pokazuju bojazan i rezervu (općenito su ideje, metode i rezultati moderne indoeuropeistike u knjizi zapostavljeni, nije spomenut npr. ni Ventris). Osim toga, govoreći o zagrebačkom krugu (§ 137) mogli su biti spomenuti B. Lászlo i izdanje *Suvremena lingvistika* (1. br. 1962), a sam je krug mogao ući u indeks; trebalo ga je navesti i u odjeljku o strojnom prevodenju, koji je uopće nešto premalen u usporedbi s drugima u tom poglavlju — tretiraju se samo USA i SSSR, Kina je spomenuta, a ostale zemlje nisu našle mjesta.

U poglavlju o strukturalnoj lingvistici pojmovi su objašnjavani plastičnije nego u drugim dijelovima knjige, definicije su katkad upravo izvanredne, ali ima i nepreciznih: uz *dijasistem* je objašnjena samo tehnička (grafička) upotreba tog termina (§ 154), a nije obrađen pojam dijasistema u dijakronijskoj strukturalnoj lingvistici, slično je tako *algoritam* obrađen samo s matematskog stanovišta (§ 389; na stranu što se taj pojam i zloupotrebljava u strukturalnoj lingvistici!), *entropija* je pak objašnjena samo sa stanovišta lingvistike i teorije informacije kao da taj termin samo njima pripada (§ 459), *kibernetika* također preusko (§ 451). Šteta je što uz američke termine nisu uvijek davani ekvivalenti evropskih strukturalista, osobito onda kad Evropljani daju američkim terminima drugo značenje (npr. § 334).

U knjizi ima malo podataka ili tvrdnji koje bismo mogli smatrati pogreškama ili omaškama, što je veoma pohvalno za prvo izdanje jednog djela ove vrsti. U opasci na str. 27. krivo je iz izvora prevedeno *severno-islandski* (umjesto norveško-islandski, tj. za-

padnonordijski). U obradbi razlikovnih obilježja (distinctive features) ima nekih nesigurnosti: ravnopravno se tretiraju artikulacioni i akustički moment, a trebalo je dati prednost akustičkom (§ 302), opozicije su prikazane kao da se zasnivaju samo na prisutnosti/odsutnosti obilježja, što (na žalost!) nije istina (§ 303), suprotnost difuznosti i kompaktnosti prikazana je kao da se odnosi na zvuk (§ 304). Trebalo se ograditi od Jakobsonove tvrdnje o apsolutnoj inkompatibilnosti opozicije po palatalnosti i intonacionih suprotnosti u slavenskim jezicima (§ 313) jer je kašupski bar stanoviti period posjedovao oboje. I konačno, nespretna je formulacija da je radar kibernetički uređaj (§ 433), bar u smislu u kojem je u tekstu (kao stroj za prevodenje).

Na nekoliko mjesta naći ćemo ponešto pretjerane ili nesretne tvrdnje, npr. da su u ovoj knjizi obrađeni svi suvremeni pojedinci i sve škole što su zaslužne »za određivanje novih pravaca u lingvističkom mišljenju« (str. 5), da se svi lingvisti Slaveni mogu služiti hrvatskosrpskim jezikom (str. 6), da je lingvistika 20. st. sva u znaku sinkronije (str. 40), da »ovog trenutka među naučnicima čiji je rad od ozbiljnog značaja za razvoj lingvističke teorije nema gotovo nijednog koji ne bi usvajao principe strukturalizma« (str. 51). Bojim se da takve formulacije, potekle iz oduševljenja, mogu izazvati nepotrebno nepovjerenje, koje ova knjiga ni u kojem slučaju ne zaslužuje. Dapače, autorica na mnogo mjesta želi biti škrtá i skromna u pohvalama smjeru kojemu pripada, želi čak biti objektivna i u odnosima unutar tog smjera.

Posebno treba istaknuti bibliografiju, koja se daje uz svaki odjeljak, riskirajući tako za volju praktičnosti stanovita neizbježna

ponavljanja. Ta je bibliografija za nas od neprocjenjive vrijednosti. Osobito je korisno što se uz američka djela navode ruski prijevodi, dobro bi bilo da se oni češće spominju i kod literature na romanskim jezicima (Marrouzeau § 138, Pisani § 185, Bally § 269 itd.). Mogu slobodno reći i da su radovi P. i M. Ivić previše rijetko navođeni, osobito oni na srpskohrvatskom jeziku.

Stilu izlaganja može se prigovoriti da je mjestimice suh, jednoličan. Ali bojim se da je to veoma teško izbjeći u djelu ove vrsti, teško je spriječiti da se formulacije ne ponavljaju. Ipak se moglo više postići — u odjeljcima koji su bliži autoričinu interesu, izlaganje odmah postaje življe i inventivnije, gdječad čak biva ton nemotivirano familijaran. O jeziku se ne bih izjašnjavao — moram priznati da me zbunilo kad autorica govoreći o *Cours de linguistique générale* zaključuje: »Saussureova teorija za lingvistiku to je — ova knjiga«. Prvi sam čas pomislio na knjigu koju držim u ruci, a onda shvatio da je mišljeno *ta* knjiga, tj. de Saussureova. Terminologija nije uvijek u skladu s Pravopisom, ali treba priznati da bi usklađivanje s njim samo škodilo. Transkripcija primjerâ dobra je osim u sanskrtu (str. 15, 16) i gotskom (str. 27), gdje su uzeti loši znakovi, očito iz tiskarskih razloga, ali to je onda valjalo nekako objasniti.

Registar pojmova i indeks imena bit će svakom čitaocu ne samo praktičan pri čitanju i koristan pri traženju informacija, mislim da pruža više kao svojevrsna sažeta valorizacija. — Oprema knjige nije na visini ni tehnički ni likovno, što je pomalo tužno za jednu takvu knjigu kad svaki dan gledamo tolika beznačajna luksuzno opremljena izdanja.

Dalibor Brozović

VIJESTI

GODIŠNJA SKUPŠTINA HRVATSKOG FILOLOŠKOG DRUŠTVA

U nedjelju 28. veljače 1965. održana je u Zagrebu redovna skupština Hrvatskoga filološkog društva. To je bila petnaesta, dakle jubilarna skupština. Pored članova iz Zagreba skupštini su prisustvovali i delegati pojedinih podružnica.

Uprava Društva podnijela je izvještaj o radu u protekloj godini. Iz njega se vidjelo da, zahvaljujući financijskoj pomoći prosvjetnih vlasti, Društvo redovno izdaje nekoliko časopisa: »Jezik« izlazi već dvanaestu godinu, a naklada od 3000 ne pada unatoč povišenju prodajne cijene zbog poskupljenja papira i tiskarskih troškova; »Umjetnost riječi« ulazi u deveto godišće okupivši oko sebe mnoge suradnike, među kojima neke i iz inozemstva; »Filologija« (u zajednici s Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti) izišla je u četiri sveska; »Suvremena lingvistika« upravo je štampala svoj 3. broj; za »Ivšićev zbornik« postoji velik interes i u zemlji i izvan zemlje.

Aktivnost članova Društva bila je usmjerena na rad u sekcijama. U Zagrebačkom lingvističkom krugu, za koji se pročulo i izvan Zagreba, održavaju svakog utorka svoja izlaganja i referate članovi i gosti Kruga. Sekcija za teoriju književnosti i metodologiju književne povijesti organizira dvaput mjesečno predavanja, izlaganja i panel-diskusije. Lektorsko-korektorska sekcija održala je tri predavanja kojima su prisustvovali i polaznici Vjesnikove novinarske škole. U Srednjoškolskoj sekciji održana su četiri predavanja. Sekcija za strane jezike organizirala je samo dva predavanja.

Osim toga pojačana aktivnost članova Društva osjećala se u vezi s pripremama za predstojeći slavistički kongres koji će se održati u Sarajevu od 13. do 18. rujna 1965. Na kongresu će se raspravljati o ovim temama: problem periodizacije jugoslavenskih književnosti, problem norme u književnom jeziku, mjesto svjetske književnosti u nastavi

književnosti, nastava jezika i književnosti u srednjoj školi, problem poredbenog proučavanja slavenskih jezika i problem poredbenog proučavanja slavenskih književnosti. Bilo bi poželjno da što više članova Hrvatskoga filološkog društva prisustvuje kongresu i da sudjeluje u diskusiji, osobito nastavnici srednjih škola iz cijele Hrvatske, pa je potrebno da od prosvjetnih vlasti zatraže već sada financijsku pomoć.

O radu podružnica nije u izvještaju bilo mnogo riječi, nego su o njemu govorili delegati pojedinih podružnica. Prema tim izlaganjima podružnica u Splitu bila je najaktivnija. Druge podružnice nisu bile toliko aktivne, a u nekima je rad potpuno zamro. Delegati su istakli da je osnivanje pododborâ Matice hrvatske u znatnoj mjeri zakočilo rad podružnica jer nije bilo dovoljno snaga da se rad odvija na dva kolosijeka. Zato je na skupštini i zaključeno da se rad ujedini, da obje organizacije nastoje koordinirati rad i nastupati u svojim akcijama zajednički.

Ali osim toga u diskusiji su iznijeti još neki vrlo važni problemi. Tako je na primjer bilo govora o tome da u Poreču i Rovinju nema niti jedne hrvatske čitaonice, a kamoli knjižnice, da se ne održavaju nikakva popularna predavanja o našem jeziku, književnosti i kulturi, da nastavnici u školi najčešće govore domaćim dijalektom kako bi se učenicima »približili« i kako bi ih učenici bolje »razumjeli« itd. A takvo stanje nije, na žalost, samo u Istri nego i u mnogim drugim područjima ne samo u Hrvatskoj nego i u Jugoslaviji. Istini za volju treba reći da zavodi za školstvo poduzimaju neke mjere kako bi se to stanje popravilo, ali zbog istine treba reći i to da je sve to nedovoljno i daleko ispod minimuma jer se kultura ne može i ne smije svesti samo na školu.

I u vezi sa školom iznijeti su također zanimljivi podaci s obzirom na daljnju stručnu izgradnju nastavnika u školama prvog i drugog stupnja. Kada se zbroje satovi školskog i izvanškolskog rada nastavnika, onda se sa-